

РОЗДІЛ IV

УКРАЇНА В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

УДК 327(477)(476)

І.І. Богданович, Г.А. Максак

ДВОСТОРОННІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

У статті висвітлено процес налагодження українсько-білоруського політичного діалогу, розглянуто головні напрями двостороннього торговельно-економічного співробітництва, а також запропоновані шляхи удосконалення міждержавної взаємодії на сучасному етапі.

Ключові слова: *політичний діалог, міждержавні відносини, торговельно-економічне співробітництво, стратегічне партнерство.*

The article describes the process of setting up the Ukrainian-Belarusian political dialogue, discusses the main directions of bilateral trade and economic cooperation, and suggests ways of improving interstate cooperation at present.

Keywords: *political dialogue, bilateral relations, trade and economic cooperation, strategic partnership.*

Аналіз двосторонніх відносин України та Республіки Білорусь (РБ), як суверенних держав, свідчить про те, що в більшості випадків їх динаміка і спрямованість залежали не від засобів зовнішньої політики цих країн, а здебільшого від зовнішніх факторів. З одного боку, революційне за своєю сутністю й масштабами розширення ЄС та НАТО, з другого – становлення і зміцнення СНД, стали визначальними чинниками різних векторів зовнішньої політики колись дуже близьких, братерських республік. Досить часто, не маючи достатньо чіткого стратегічного курсу, Україна програвала в дипломатичному плані прикордонним державам, і це не рідко завдавало шкоди її національним інтересам. В цьому контексті нинішнє вище керівництво України прагне переглянути пріоритети відносин із сусідніми країнами в напрямі напрацювання більш ефективних, прагматичних інструментів міждержавної та регіональної співпраці.

Офіційний діалог між Україною та Білоруссю проходить на основі нормативно-правової бази співробітництва, сформованої протягом періоду незалежності сусідніх держав під впливовим низки зовнішніх та внутрішніх факторів.

Співпраця поміж країнами на сучасному етапі розпочата 22 грудня 1991 р., коли були встановлені дипломатичні відносини. До жовтня 1993 року держави відкрили свої дипломатичні представництва.

З першим офіційним візитом до України в грудні 1992 р. прибув прем'єр-міністр Білорусі В'ячеслав Кебич. Порядок денний зустрічі був

зумовлений необхідністю розвивати економічні відносини між колишніми радянськими республіками по-новому, в умовах колапсу традиційних виробничих комплексів та промислових мереж. Були досягнуті домовленості про вільну торгівлю, безвізовий режим, співробітництво у військовій сфері та врегулювання фінансових питань.

17 липня 1994 р. під час офіційного візиту до України Президента Республіки Білорусь Олександра Лукашенко був підписаний Договір між Україною та Республікою Білорусь про дружбу, добросусідство та співробітництво, який набув чинності у 1997 р. Саме цим міжнародним нормативним актом було закріплено на довгі роки легальні рамки співробітництва, де сторони домовились про невтручання у внутрішні справи, непорушність існуючих між ними кордонів та підтвердили, що не мають ніяких територіальних претензій одна до одної.

Питання сучасного облаштування кордону стояло на порядку денному протягом всіх років незалежності двох країн. 12 травня 1997 р. президентами України та РБ був підписаний Договір між країнами про державний кордон. Договір було ратифіковано Верховною Радою України 18 липня 1997 р., хоча білоруська сторона до 2010 р. відтягувала момент ратифікації, пов'язуючи його з наявним боргом українських підприємств перед білоруськими, який виник в перші роки незалежності [1].

В цілому станом на кінець 2010 р. поміж нашими державами було укладено більш ніж 170 двосторонніх договірно-правових актів, які регулюють практично всі сфери двостороннього діалогу.

Україна та Білорусь взаємодіють і на міжнародній арені, зокрема в ООН, ОБСЄ, ЦСІ, СНД, ініціативі ЄС «Східне партнерство», хоча позиції країн з цілої низки проблемних питань не є тотожними.

Найефективнішим індикатором розвитку двосторонніх українсько-білоруських відносин є рівень та інтенсивність політичних контактів між керівництвом держав, на які впливають внутрішні та зовнішні чинники.

В період 1994–2004 рр. політичний діалог України та Білорусі носив стабільний характер, без різких змін на зовнішньополітичному напрямі. Україна підтримувала Білорусь, особливо під час виборчих кампаній. Немає підстав стверджувати, що Україна в зовнішній політиці Білорусі, як і Білорусь в зовнішній політиці України, мали вирішальні значення. З одного боку, держави конкурували в зовнішньому середовищі за отримання тих чи інших преференцій від Росії, з другого – рухались в різних інтеграційних напрямках в різношвидкісному режимі.

З перших років незалежності сусідніх держав форми правління в них були з чітко визначеною президентською домінантою, тому основний політичний діалог будувався саме на цьому рівні. Протягом двох каденцій перебування на посту Президента України Л. Кучми український та білоруський лідери зустрічались 19 разів. Половина зустрічей проходила під час офіційних візитів глав держав, а половина – під час різних міжнародних багатосторонніх зустрічей та самітів СНД.

Починаючи з 2004 р. акценти у відносинах України та Білорусі значно видозмінилися. Це було пов'язано зі зміною політичних еліт в Україні внаслідок «помаранчевої» революції, що відкрило можливості проведення демократичних трансформацій у країні. Конституційна реформа перерозподілила повноваження між основними гілками влади в країні з переміщенням центру впливу з президента на парламент. Ці події багато в чому визначили корективи у зовнішній політиці України, в тому числі і підхід до українсько-білоруських відносин.

З 2005 р. у двосторонньому політичному діалозі з'явилась певна напруженість. В Мінську в цей період спостерігалась неоднозначна оцінка подій, що відбувались у Києві, побоювання можливого експорту революційних технологій до Білорусі. В цьому контексті слід відмітити, що українська влада сама неодноразово заявляла про свої наміри сприяти демократизації Білорусі. Так, вже в квітні 2005 р. Президент США Джордж Буш та Президент України Віктор Ющенко підписали спільну заяву «Порядок денний нового століття для українсько-американського стратегічного партнерства», де зокрема зобов'язувались «підтримувати просування свободи в таких країнах як Білорусь та Куба». Заслугує також на увагу і позиція української делегації в ООН, яка підтримала резолюцію цієї міжнародної організації про порушення прав людини в Білорусі. Це було виявом нової позиції української сторони в побудові політичного діалогу з Білоруссю [2, 74].

Керівництво Білоруської Республіки також намагалось не залишатись «в боргу», називаючи революції в Україні та Грузії відкритим бандитизмом під прикриттям демократії.

Уже восени 2005 р. новий формат відносин між Україною та Білоруссю знову зазнав змін. Враховуючи низку зовнішніх та внутрішніх факторів, керівництво України намагалось зосередитись на економічному аспекті відносин, не акцентуючи політичні розбіжності. Певним чином до перегляду української позиції привів фактор впливу Росії, хоча частково це можна було пояснити і наближенням парламентських виборів в Україні.

Україна відмовилась приєднатись до санкцій ЄС відносно Білорусі, які вводили обмеження проти окремих посадових осіб, мотивуючи свій вибір неефективністю впливу.

Наступні 2006–2008 рр. не принесли політичної розрядки у двосторонніх відносинах. Їх можна охарактеризувати як дипломатію «по замовчуванню», коли сторони намагаються не акцентувати політичні розбіжності, вказуючи лише на успіхи в економічній сфері [3]. З кінця 2006 р. між Мінськом і Києвом постійно проходили переговори про організацію зустрічі у двосторонньому форматі на вищому рівні, однак така зустріч відбулася лише на початку 2009 р. Однією з причин такого „відтермінування” традиційно була позиція білоруської сторони – пов'язати ратифікацію Договору про державний кордон з питанням про український борг. Україна, яка не визнає боргові зобов'язання в цьому аспекті як

державний борг, відмовлялась ставити на порядок денний «паquetний розгляд» тематики кордону та боргів українських підприємств.

В цілому президенти України та Білорусі за 2005–2008 рр. мали змогу лише тричі зустрітись в рамках самітів глав держав – членів СНД. Зрозуміло, що такий формат зустрічей не сприяв глибокому осмисленню двостороннього співробітництва і виведенню його на новий рівень.

Відліком якісно нового етапу розвитку двосторонніх відносин на рівні політичних контактів можна вважати 2009 рік. Реальний прорив у стосунках намітився вже з перших місяців 2009 р., коли поновився канал міждержавної комунікації на рівні глав держави. 20 січня 2009 р. в Чернігові пройшла зустріч президентів України і Білорусі. Порядок денний переговорів дозволяє говорити про нове реальне та якісне бачення українсько-білоруських стосунків. Зокрема, в рамках зустрічі були підписані:

- Меморандум про співпрацю в енергетичній сфері;
- Консульська конвенція між Республікою Білорусь і Україною;
- Меморандум між урядами і нацбанками Білорусі і України про напрацювання системи заходів з інтенсифікації двосторонньої торговельно-економічної співпраці в умовах світової фінансово-економічної кризи тощо.

Вже 6 травня 2009 р., на підтвердження зародження нового формату українсько-білоруських стосунків, Президент України зустрівся з Президентом Білорусі в місті Гомель (РБ). Окрім обговорення перспективних проектів співпраці і вирішення існуючих проблем, йшлося про можливість підтримки України в поглибленні контактів Мінська з Брюсселем, зокрема, у форматі повноправної участі Білорусі в «Східному партнерстві».

Можливість поглиблення координації спільних дій також можна відзначити в заявах О. Лукашенко на кишинівському саміті СНД, що відбувся в жовтні 2009 р. Спроба вироблення солідарної позиції Білорусі і України відносно Росії стали яскравим сигналом про готовність білоруської сторони піти далі в поглибленні контактів з Україною у сферах, які мають досить великий інтерес також і для Російської Федерації.

Поза сумнівом у цьому контексті найбільш змістовним був офіційний візит Президента Білорусі О. Лукашенко до України 4–6 листопада 2009 р., в ході якого були підписані угоди:

- Меморандум між МЗС України і МЗС РБ про взаємодію в реалізації взаємовигідних проектів у рамках ініціативи Європейського Союзу «Східне партнерство»;
- Протокол про обмін ратифікаційними грамотами Консульської конвенції між Україною і Республікою Білорусь.

Під час перебування Президента Білорусі в Україні була досягнута домовленість про ратифікацію договору про правове оформлення українсько-білоруського державного кордону і вирішення боргових зобов'язань України шляхом надання пільгових цін на українську електроенергію, що поставляється до Білорусі.

Президентські вибори в Україні в 2010 р. дещо змінили акценти в офіційному порядку двостороннього українсько-білоруського співробітництва. З приходом до влади Віктора Януковича значно потеплішали відносини між Києвом та Москвою, що припало на пік напруження в політичних російсько-білоруських відносинах. В цьому контексті знову призупинились процеси вирішення хронічних проблем у двосторонньому співробітництві. Зокрема, незважаючи на той факт, що до травня 2010 р. білоруською стороною були реалізовані всі необхідні процедури з ратифікації та підписання Договору про державний кордон, до цього часу обмін ратифікаційними грамотами так і не відбувся. Зустріч двох президентів, яка планувалась у травні в місті Батурін Чернігівської області, не відбулась.

В цілому поточний стан українсько-білоруських відносин можна оцінити як такий, що не повністю враховує історичні добросусідські напрацювання і національні інтереси двох держав, постійно підпадає під вплив з боку зовнішніх та міжнародних факторів.

Україна була і залишається одним з основних торговельних партнерів Республіки Білорусь. У 2010 році за обсягом товарообігу з Республікою Білорусь Україна займала друге місце серед країн СНД і четверте – в загальному обсязі зовнішньої торгівлі. У свою чергу, серед торговельних партнерів України Білорусь займала 7-е місце. У 2010 році товарообіг з Україною становив 4,47 млрд. дол. США (у 2008 р. перевищував 5 млрд. дол. США; у 2009 р. – 3,95 млрд. дол. США). При цьому обсяг білоруського експорту становив 1,89 млрд., імпорту – 2,57 млрд. дол. США. В останні три роки торговельне сальдо для України залишається від'ємним.

Основу білоруського експорту традиційно становлять товари машинобудування, сільськогосподарська техніка, нафтопродукти, вироби харчової та хімічної промисловості. До імпорту з України входять: металопродукція, електроенергія, фармацевтичні препарати, соняшникова олія, кондитерські вироби, будівельні матеріали.

Іншим важливим моментом, який позитивно впливає на відносини України та Білорусі, є спільна участь у енергетичних проектах. Вони насамперед надають альтернативу енергетичній залежності від Росії. Можливості українських трубопроводів та морських портів Мінськ почав використовувати для транспортування венесуельської «Санта-Барбари», якісної азербайджанської нафти, яка переробляється на білоруських НПЗ у містах Мозир та Новополоцьк. Хоча на даний час обсяги транспортування є незначними, подібний досвід українсько-білоруської співпраці свідчить про можливість напрацювання стратегічних напрямів майбутньої співпраці. Поряд із цим, на жаль, не досягнуто належного порозуміння з транзитом української електроенергії через територію Білорусі в країни Балтії. Крім певних технічних труднощів, ситуацію ускладнює бажання білоруської сторони не тільки споживати на внутрішньому ринку українську електроенергію, а й набути право на її продаж у інші країни самостійно.

Рекомендації щодо покращення двосторонніх відносин:

1. Позиція Україна може і має стати одним із чинників виведення Білорусі з ізоляції у багатьох напрямках. Цьому може сприяти взаємна зацікавленість України та Білорусі у співпраці в енергетичній, транзитній та торговельній сферах, відновленні промислових коопераційних зв'язків на різних рівнях. Україна повинна запропонувати РБ посередництво в налагодженні діалогу і нормалізації її відносин з ЄС, сприяти активному залученню Білорусі до процесів європейської інтеграції та виходу країни з політичної та економічної ізоляції.

2. Одним із перспективних напрямів взаємодії України з Республікою Білорусь на міжнародній арені є поглиблення співпраці в рамках реалізації програми ЄС «Східне партнерство», зокрема у підготовці спільних проєктів. Українська сторона вважає перспективним поглиблення взаємодії з РБ на регіональному рівні, для чого необхідно приділити особливу увагу спільній реалізації в рамках проєкту «Східне партнерство» планів по створенню міжнародного транспортного коридору Балтійське море – Чорне море.

3. Питання обміну ратифікаційними грамотами Договору про державний кордон має постійно перебувати на порядку денному українського зовнішньополітичного відомства.

4. Доцільно порушити питання про розробку та укладання нових стратегічних домовленостей між Україною і Білоруссю у сфері економічної і транскордонної співпраці, які мають замінити Міждержавну програму довгострокового економічного співробітництва між Україною та Республікою Білорусь на 1999–2008 роки й Угоду «Про економічне співробітництво на 1999–2008 роки». При цьому слід передбачити перспективи спільної участі в європейських програмах фінансової допомоги та транскордонної взаємодії [4].

5. Особливо перспективним є співробітництво України та Білорусі в газовій сфері, враховуючи залежність обох країн від поставок природного газу з Російської Федерації. Тому існує обопільний інтерес в альтернативних варіантах надходження блакитного палива.

6. Мінськ на даному етапі доволі прохолодно ставиться до ідеї транзиту української електроенергії, прагнучи на двосторонньому рівні купувати її та перепродавати до Литви та Польщі. В той же час Київ повинен наголошувати, що імпорт вітчизняної електроенергії може носити взаємовигідний характер.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Szeptycki A. Stosunki między Ukraina i Republika Białorusi: uwarunkowania, stan, perspektywy // PISM research papers. – 2006. – №1. – С. 13. 2. Мельянцов Д. Геополитический поворот: политика Минска в отношении Литвы и Украины после президентских выборов 2006 / Д. Мельянцов, А. Казакевич // Lithuanian Foreign Policy Review. – 2008. – №20. – С. 69–83. 3. Максак Г. Украинско-белорусские отношения: на пороге грядущих изменений / Г. Максак ; Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень. – 20 вересня 2010 р. – Режим доступу : www.pfirs.org. 4. Засадко В. Інституційний базис симулювання розвитку економічної співпраці України з Республікою Білорусь / В. Засадко // Стратегічна панорама. – 2008. – №3(8). – С. 219–224.